
Dva pohledy na jednu knihu

Pavel Kouba: *Řeč a zjevnost*¹

Praha, Oikúmené 2017. 77 s.

Příležitost k sepsání eseje *Řeč a zjevnost* poskytla Pavlu Koubovi diskuze okolo interpretace raného Heideggera v rámci normativního pragmatismu. Obecnějším cílem, který autor explicitně vyjadřuje, je však ukázat rozdíl mezi dvěma poněkud odlišnými proudy nedávné i současné filosofie, a to filozofií jazyka a filozofií rozumění. Ústřední roli v tomto ukázání rozdílu (a nakonec zřejmě také nedostatečnosti prvního ze jmenovaných proudů) zde má hrát rozlišení jazyka a řeči. Hlavním terčem autorovy kritiky tak v tomto textu nejsou samotné pragmatistické interpretace *Bytí a času*, od kterých vychází, nýbrž, jak se zdá, Brandomův (či brandomovský) normativní inferencialismus jakožto významná současná forma filosofie *jazyka*. Tato kritika je však možná až příliš obecná, což jde ruku v ruce s poněkud mlhavou povahou odkazů k samotnému Brandomovu dílu.

První část eseje je věnována pragmatistickým interpretacím raného Heideggera (spíše jen zmínění jsou zde Dreyfus a Brandom, podrobněji se autor zabývá Stevenem Crowellem). Hlavní výtkou mířící na tyto interpretace (v první řadě na Brandomovu) je to, že kladou až příliš velký důraz na sociálně sdílenou normativitu. Ta je u nich podle Kouby brána jako jediný zdroj smyslu a závaznosti norem. Přitom je opomíjen druhý zdroj, který spočívá na straně jednotlivců. Společenské normy (jejichž nezbytnost Kouba nezpochybňuje) totiž platí vždy pro *někoho*. Kromě pólu obecných norem je tak podstatný rovněž postoj jednotlivců k nim. Autor odmítá, že by jeden z těchto pólů byl redukovatelný na druhý, a tento tak mohl být „fundující“ (jedním extrémem by tedy zřejmě byl pragmatický normativismus, druhým pojetí samotného Heideggera, tedy důraz položený naopak na jednotlivce chápané-

---

1 Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

ho v duchu romantického individualismu – vedlejším terčem kritiky se tak v Koubovém textu stává i raný Heidegger). Zrovna tak autor odmítá Crowellův pokus o „syntézu“ obou pólů, neboť i ten, ačkoli je zřejmě veden „dobrým úmyslem“, zakrývá Heideggerův klíčový výdobytek, jímž je odhalení souvislosti rozumění s temporalitou. Důležitost temporality, respektive „spjatost vrženosti a rozvrhu“ pak Kouba ve střední části eseje ilustruje překvapivě buržoazním příkladem zalévání trávníku. Právě ve volbě tohoto příkladu můžeme vytušit jeho záměr vyjít částečně vstříc americkým autorům.

Hlavní částí eseje je však zřejmě až třetí oddíl, jenž se explicitně věnuje normativnímu inferencialismu. Je tu načrtnut jeho poměrně jednoduchý obrázek: Normativní inferencialismus chápe *rozumění* jako hru na udávání a požadování důvodů, vymezenou systémem pravidel, které regulují užívání slov a jejichž dodržování zajišťuje smysluplnost a srozumitelnost. Subjekty této „hry“ tíhnou k dodržování jejích pravidel a svými normativními postoji je reprodukují. Problém, který v takovém pojetí Kouba vidí, je, že „striktně vzato nemusí ten, kdo užívá pravidel, být osoba v pravém slova smyslu, která se nějak jmenuje a vede v nějaké zemi svůj vlastní život“, stačí jakási „1. osoba“ či „vědomí“ (s. 46).² Jinými slovy, dochází zde k redukci na onen pól sociálně sdílených norem a opomíjí se pól individua, které pravidla transcenduje. Hlavním tématem inferencialismu tak není *někdo*, kdo sděluje *někomu něco o něčem* (srov. s. 58), a to ve vazbě na konkrétní situaci a samozřejmě s ohledem na časovost, nýbrž *neosobní* pravidla jazyka. Zde už plně přichází ke slovu ohlášená distinkce jazyka a řeči, jež úzce souvisí s rozdílem mezi filosofií jazyka a filosofií rozumění, rozlišením věty a výpovědi, jazykového významu a řečového smyslu. Inferencialismus se (alespoň jak je zde prezentován), jakožto filosofie jazyka, zabývá jazykem chápaným především jako abstraktní systém pravidel, který se realizuje ve větách – na rozdíl od řeči realizované v situovaných výpovědích.

Autor dále osvětluje uvedenou distinkci pomocí obecně oblíbeného příkladu. Jazyk lze chápat analogicky k šachové hře. Užití slov či vět odpovídá jednotlivým tahům, které jsou umožněny pravidly, která určují význam těchto tahů. Takový obrázek je ale nedostatečný – podle Kouby i u šachů musíme rozlišit dva druhy pravidel (s. 48). Jednak jsou tu pravidla, která hru konstituují a která je nutné dodržovat, aby nebyla zrušena srozumitelnost. Tato pravidla odpovídají jazykovému významu. Druhý druh pravidel jsou spíše konvence, které se mohou uplatňovat, ale nemusí – u šachů například různé druhy zahájení. I tato „pravidla“ pak využíváme k vlastnímu sdělení, k vlastní odpovědi na herní situaci. Zde už nestačí mluvit o jazykovém významu, naše „sdělení“ mají také *smysl*: „Už na úrovni hry je tedy patrné, že to, co

2 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

svým způsobem hry ‚řikáme‘, není sdílenými pravidly *řízeno*, nýbrž že naše řeč pravidla *využívá*, a to v různé míře shody a neshody s ustálenými konvencemi“ (s. 50). Podle Kouby tedy inferencialismu (a obecněji filosofii jazyka) zřejmě něco chybí.

Nelze se však ubránit pocitu, že zde dochází k částečnému nedorozumění. Kouba píše, že normativní inferencialismus „modeluje rozumění“ (s. 45). To ale právě nedělá a ani netvrdí, že by měl ambici dělat. To je zřejmé už z toho, že má jít o filosofii jazyka (nikoli rozumění), což asi nakonec je to hlavní, co mu Kouba vytýká. Hlavní problémy inferencialismu tak zřejmě nakonec podle Kouby nespočívají v jednotlivostech, které by šly korigovat, nýbrž v základním přístupu, totiž v tom, že chce vysvětlit jazykový význam, a ne řečový smysl.

Inferencialistické pojetí jazyka je zde však poněkud zploštěno – možná právě v důsledku rozlišení jazyk/řeč, které jazyk chápe jako systém pravidel, který abstrahuje od konkrétních výpovědí. Dalším krokem po učinění tohoto rozlišení je totiž říci, že brandomovský inferencialismus se zabývá právě takto chápaným *jazykem* a fenomény, které v tomto rozlišení spadají na stranu řeči, zcela ignoruje. Tak to ovšem úplně není. Kouba si všímá, že Brandom používá pojmů jako „závazek“ a „oprávnění“ (s. 23), nepřikládá tomu ale nejspíš žádný význam. Právě v této souvislosti by se přitom mělo ukázat, že Brandomova teorie nemá pouze sémantickou, ale také pragmatickou část. Právě skrze závazky a oprávnění spjatá s *tvrzeními* (což jsou řečové akty neboli výpovědi v konkrétním kontextu, nikoli abstraktní věty) vystupuje tolik důležitá situovanost. Někdo o něčem něco tvrdí³ a ostatní k tomu zaujmají normativní postoje (u Brandoma modelované v rámci tzv. „*deontic scorekeeping*“), které se však netýkají primárně, jak naznačuje Kouba, hodnocení toho, zda mluvčí správně používá pravidel jazyka, nýbrž toho, jak se má jeho tvrzení k jeho závazkům a oprávněním k tvrzením.

Probírané rozlišení jazyk/řeč má jistě ten přínos, že vyzdvihuje aspekty řeči, které nepostihne teorie, která chápe jazyk jako odtržený systém. Při zpětné aplikaci tohoto pojmu jazyka na veškerou „filosofii jazyka“ ale může vést ke zjednodušení. V našem textu vede mimochodem navíc také ke zvláštnímu v závorce uvedenému tvrzení, že „je možné stroje naučit jazyk, ale

3 Jak Brandom chápe, že je tvrzení o něčem, lze vidět v souvislosti s jeho interpretací Heideggerových „řečí“ (*das Gerede*). Vyzdvihuje distinkci *řečené/to*, o čem je řeč (*das Geredete/das Beredete*) a spojuje ji se dvěma „rozměry autority“, které odpovídají použití tvrzení v *kommunikaci* a v *inferenci*. To, o čem je řeč, je spojeno právě s inferenčním rozměrem autority: důvodem pro mé tvrzení o věci je například to, že jsem s ní (smyslově) obeznámen – a to je zdrojem mého „oprávnění“ (entitlement) k „závazku“ (commitment) to a to tvrdit. Viz Brandom, R. B., *Dasein, the Being That Thematizes*. In: týž, *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 2002, s. 324–347; zejm. s. 337–341.

nikoli řeč“ (s. 60). Stroj je snad možné naučit sadu explicitních pravidel, to však ani podle Brandoma na jazyk zřejmě nestačí.

Je jistě pravda, že se inferencialismus nezabývá některými tématy, která byla důležitá například pro raného Heideggera. Zároveň se ale zdá, že je zde představován poněkud reduktivně jako příliš reduktivní. To je dáno jednak velkou obecností výkladu,⁴ jednak ústředním rozlišením jazyka a řeči. To umožňuje zdůraznit (možná až příliš) rozdíly mezi oběma zmiňovanými proudy filosofie, není ale jasné, jestli může pozitivně přispět ještě k něčemu dalšímu. Autorův celkový záměr přitom zjevně pozitivní je, pokud jde o rozvíjení filosofie rozumění.⁵ Pokud jde o vztah k filosofii jazyka, není úplně jednoznačné, zda je autorovým cílem pouze zachování „mimoběžných drah“ obou filosofických proudů, nabídnutí rady inferencialistům, co dalšího by si ještě měli vzít z Heideggera (i když jim to nakonec stejně nebude moc platné), nebo také navázání dialogu a případně i uznání, že například i fenomén pravidel a řízení se jimi, kterým se tak intenzivně zabývá současná filosofie jazyka, by mohl být podstatný nakonec i pro rozumění.

Tomáš Hanzal

---

4 V knize nalezneme právě jeden odkaz na konkrétní místo v Brandomově textu (s. 27) a právě jeden citát z jeho díla (s. 54). Koubův překlad je navíc poněkud volný.

5 O tom se můžeme přesvědčit v samém závěru eseje (s. 68–69), kde je rovněž jasně patrné, že za nedostačující pro svůj projekt považuje Kouba i myšlení raného Heideggera.